

**10 02 22 ЯЗЫКИ НАРОДОВ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН ЕВРОПЫ, АЗИИ, АФРИКИ,
АБОРИГЕНОВ АМЕРИКИ И АВСТРАЛИИ**

**10 02 22 LANGUAGES OF FOREIGN COUNTRIES PEOPLES OF EUROPE, ASIA,
AFRICA, NATIVES OF AMERICA AND AUSTRALIA**

УДК 94(3)

ББК 63.3 (5 Тоҷ)

**АЙЁМИ ПИРЎЗИИ
ТАМАДДУНИ ОРИЁИ** *Ҳасанов Абдучамол,
д.и. филол., профессор, мудирӣ кафедраи забони тоҷикии
ДДХ ба номи акад. Б. Гафуров (Тоҷикистон, Хуҷанд)*

**ЭПОХА ТРИУМФА
АРИЙСКОЙ
ЦИВИЛИЗАЦИИ** *Ҳасанов Абдуджамол, д-р. филол. н., профессор,
заведующий кафедрой таджикского языка ХГУ им. акад. Б.
Гафурова (Таджикистан, Худжанд)*

**THE EPOCH OF
ARYAN
CIVILIZATION
TRIUMPH** *Hasanov Abdujamol, Dr. of Philology, Professor, head of the
department of the Tajik language under Khujand State University
named after academician B. Gafurov (Tajikistan, Khujand)
E-MAIL: abdujamol58@mail.ru*

Калидвожаҳо: иртиботи таъриху фарҳанг, ҳувияти милливу маънавӣ, пояи устувори забону адабиёти форсӣ-тоҷикӣ, ҳудудиноӣ, забони модарӣ, истилоҳ, пасвандҳои калимасоз

Дар мақола муаллиф доир ба нигоҳдошташавии робитаи таъриху фарҳанги ориёитаборон дар замони давлатдорӣ хонадони мухталифи эронитабор, ҳифз карда шудани ҳасти маънавӣ ва асолати тамаддуни тоҷикон аз ҳукмронии тоифаҳои бегона мулоҳизаронӣ кардааст. Дар асоси далелҳои мушаххаси аз осори гуногунҷанри дар замони ҳукмронии Сомониён гирдомада муаллиф нишон додааст, ки дар даврони салтанати Оли Сомон пояи устувори забону адабиёти форсӣ-тоҷикӣ гузошта шуда, он аз ҳисси баланди ҳудудиноӣ доштани фарзандони фарзонаи тоҷик гувоҳӣ медиҳад. Муаллифони осори манзуму мансури садаи X дар заминаи маводи забони модарӣ хеш силсилаи калони истилоҳе ба вуҷуд оварданд, ки он аз тавонманди ин забон дар баёни андешаҳои илмӣ дарак меод.

Ключевые слова: связь истории и культуры, национальная и духовная самобытность, основа персидско-таджикского языка и литературы, самосознание, родной язык, терминология, словообразовательные суффиксы

Статья посвящена проблемам сохранения связи истории и культуры арийцев в эпоху правления разных иранских династий, защите духовной самобытности и существования таджикской цивилизации от владычества иноземных народов. На основе конкретных аргументов, извлеченных из разножанровых произведений эпохи правления Саманидов, доказывается, что в период царствования Саманидской династии был

заложен прочный фундамент персидско-таджикского языка и литературы, свидетельствующий о высоком чувстве самосознания верных сыновей таджиков. Авторы прозаических и поэтических материалов произведений X столетия на основе материалов своего родного языка создали большой корпус терминов, свидетельствующий о значительном потенциале таджикского языка в изложении научных мыслей

Key words: connection of history and culture, national and spiritual originality, basis of Persian-Tajik language and literature, self-consciousness, mother tongue, terminology, word-building, suffixes

The article dwells on the problem of preservation of connection between history and culture of Aryans in the epoch of the governance carried out by different Iranian dynasties, defense of spiritual existence and originality of Tajik civilization from the dominance of alien peoples.

Proceeding from concrete arguments extracted from the works of various genres appertaining to the epoch of Samanids` ruling, the author proves that in the period in question there was laid a firm foundation of Persian-Tajik language and literature testifying to a higher sense of self-consciousness displayed by faithful sons of Tajiks. The authors of prosaic and poetic productions of the X-th century created a big composition of terms based on their mother tongue; the fact being an evidence of significant potential of the Tajik language serving for transposition of scientific cognition.

Дар тӯли дурударози будубоши тоифаҳои эронитабор, ба хусус ниёғони тоҷикон аз аҳди салтанати Ҳахоманишиён то замони давлатдорӣи Сомониён дар рӯзгори сиёсӣ ва иҷтимоӣ ва мафкуравии эшон таҳаввулу табаддули мухталиф ба вуқӯъ пайваст. Дар чунин даврони басо тӯлонӣ маҳз ба туфайли як силсила омилҳо ниёғони тоҷикон тавонистанд, ки иртиботи таърихӣ фарҳанги ҳешро дар замони давлатдорӣи хонадони мухталифи эронитаборон нигоҳ доранд. Аз байни чунин авомили гуногун метавон дуи онро алоҳида таъкид намуд, ки яке аз онҳо давом ёфтани андешаи сиёсии миллӣ ва дигаре идома пайдо кардани фарҳанги Аҷам маҳсуб мешавад. Агар омилҳои нахустин боиси табдилёбии давлатдорӣи Сомониён ба сармашқи комилиёри ағлаби давлатҳои дигар гашта бошад, пас маҳз дар натиҷаи давомёбии омилҳои дувум бо вучуди аз ҷониби ғосибони аҷнабие, чун юнониҳо, румиҳо, арабҳо борҳо ба ҳок яксон шудани обидаҳои мухташами фарҳангӣ ва тамаддуни оламшумул онҳо эҳё гардиданд. Агарчи пас аз ҳуҷуми аъроб қавмҳои ориёитабор исломро пазируфта, забони онро низ чанд муддат муваққатан ҳамчун забони расмӣ қабул намуда, ба ин восита се рукни муҳимми тамаддун: дин, забон ва алифбои ҳешро тағйир доданд ва мусулмон гардиданд, вале бар хилофи мардуми кишварҳои дигар, мисли Миср, Бобул, Ошур, ки зери фишори аҷнабиён ҳувияти милливу маънавияшонро аз даст дода, араб гардиданд, ҳастии маънавии худ, асолати тамаддуни ҳешро аз тасаллуту тачовузи бегона хифз карданд.

Лозим ба тазаққур аст, ки гузаштагони дури халқи тоҷик пас аз футухоти аъроб забони барояшон бегонаро барои хондани Қуръон бо тезӣ ва хушҳолона қабул накарданд. Роҷеъ ба ин нуқта ин ҷо овардани як навиштаи муаллифи «Таърихи Бухоро»-ро зарур медонем: «Қутайба ибни Муслим масҷиди ҷомеъ бино кард андар ҳисори Бухоро ба соли наваду чаҳор. Ва он мавзеъ бутхона (буд мар аҳли Бухороро. Фармуд,) то ҳар одина дар он ҷо ҷамъ шудандӣ, чунонки ҳар одина мунодӣ фармудӣ: «Ҳар кӣ ба намои одина ҳозир шавад, ду дирам бидихам». Ва мардумони Бухоро ба

аввали ислом дар намоз Қуръон ба порсӣ хондандӣ ва арабӣ натавонистандӣ омӯхтан. Ва чун вақти рукӯъ шудӣ, марде будӣ, ки дар паси эшон бонг задӣ: *Бикунето, накунет*. Ва чун сачда хостандӣ кардан, бонг кардӣ: *Нагуниё нагуниё*» (9, 97).

Аз қору пайкори пешоҳангону аламбардорони тоҷикон пайдост, ки онҳо дар ҷаҳондорӣ таҷрибаи ғанӣ андӯхта, меҳвари сиёсат ва низоми давлатдорӣ онҳо дар заминаи ғурури миллӣ, адлу инсоф, ҷавонмардию одамият, некиву мардумнавозӣ бунёд ёфта буд. Дар ин хусус дар осори алоҳидаи бархе аз таърихнигорон омадааст, ки «асри X ва бахше аз садаи XI айёми пирӯзии рӯхонияти Аҷам, замони нусрат ва сурури халлоқияти миллии қавмҳои ориёӣ маҳсуб мешавад. Дар ин даврони шукӯҳманд, ки даврони авҷи қудрат дар таърихи давлатдорӣ тоҷикон ба шумор меояд, дудмони баландовозаи Сомониён бо доштани ғурури миллӣ ва таассуби фарҳангиву маънавӣ кохи мӯхташам ва муаззами тамаддуни бузурги хешро бунёд намуданд, ки бо гузашти ҳазору сад сол ҳамоно мӯчиби ҳайрат ва тафоҳури пасовандон аст» (1, 460).

Садаи X –ро барҳақ «асри заррини фарҳанги эронӣ» хондаанд, зеро маҳз дар ин даврон осоре ба таъъ расидаанд, ки пояи устувори забону адабиёти форсӣ-тоҷикӣ ба шумор омада, аҳли адаби даврони баъдӣ, ки воқеан меъморони сухан маҳсуб мешаванд, биноҳои дигари каломи бадеъро бар ҳамин асос бунёд ниҳодаанд. Дурусттар ин аст, ки осори эҷоднамудаи онҳо бино ҳам набуда, балки тазйину ороиши ҳамон кохи сухан аст, ки бунёд ва бунёди онро Фирдавсӣ барин абармардони сухан гузоштаанд. Ин аст, ки аз мутолиаи осори онҳо «... тарзи таҳрири ширинтар аз қанд ... ба хубӣ дидаву фаҳмида мешавад» (3, 534). Гузаштагони мо «ин забонро ба мақоме расонидаанд, ки метавонад дақиқтарин маонӣ ва латифтарин эҳсосот ва амиқтарин афкорро ба фасеҳтарин ваҷҳ таъбир ва ба бадеътарин сурату қолаб баён кунад» (12, 397). Дар ин ҷода забони осори тарҷумавии аҳди Сомониён мақоми хосса ва мавқеи шоистаеро ишғол менамояд, ки яке аз онҳо «Тарҷумаи «Тафсири Табарӣ» аст. Асари мазкур дар радифи се осори мансури ин даврон, чун «Муқаддимаи «Шоҳнома» -и Абӯмансурӣ, «Тарҷумаи «Таърихи Табарӣ», «Худуду-л-олам мина-л-машриқ ила-л-мағриб» -и маҷҳулмуаллиф аз ҷумлаи қадимтарин намунаҳои насри форсии дарӣ ҳисобида шуда, муҳаққиқон забони онро «форсии дари содаву латиф» (3, ҷ.1, 265), «бисёр салису содаву шево» (7, 63), «бехтарин сармояву гаронмоятарин ганчина ... барои ҳифзу густариши забони форсӣ», «фарҳанги форсии бисёр ғаниву решадор дар кишварҳои форсизабон» (14, 601, 605), «аз ғанитарин мутуни форсии қадим аз ҳайси луғоту таркиботи форсӣ» (12, 634) ба шумор овардаанд, ки воқеан дуруст аст.

Таърихи ба порсӣ тарҷума гардидани китоби мазкур дар оғози он чунин омадааст: «Ва ин китоб тафсири бузург аст аз ривояти Муҳаммад ибни Ҷарир ат-Табарӣ, раҳмату-л-лоҳи алайҳи, тарҷума карда ба забони порсӣ ва дари роҳи рост. Ин китоб набишта ба забони тозӣ ва ба аснодҳои дароз буд. Ва биёварданд сӯи амири саййиди Музаффар Абӯсолех Мансур ибни Нӯҳ ибни Наср ибни Аҳмад ибни Исмоил, раҳмату-л-лоҳи алайҳим аҷмаъин. Пас душ(х)вор омад бар вай хондани ин китоб ва иборат кардани он ба забони тозӣ ва чунон хост, ки мар инро тарҷума кунад ба порсӣ. Пас, уламои Мовароуннаҳрро гирд кард ва ин аз эшон фатво кард, ки «раво бошад, ки мо ин китобро ба забони порсӣ гардонем». Гуфтанд: «Раво бошад хондан ва набиштани тафсири Қуръон ба порсӣ мар он касро, ки ӯ тозӣ надонад. Ва дигар он буд, к-ин забони порсӣ аз қадим боз донистанд аз рӯзгори Одам то рӯзгори Исмоил (а). Ҳама пайғомбарон ва мулкони замин ба порсӣ сухан гуфтандӣ...» (11, ҷ.1, 4).

Ба ин тариқ, иддае беш аз бист нафар аз уламову фуқаҳои Мовароуннаҳр аз минтақаҳои Бухоро, Балх, Самарқанд, Испичоб, Фарғона ва монанди инҳо ба тарҷумаи тафсири мазкур пардохтанд.

Дар «Тарҷумаи «Тафсири Табарӣ» теъдоди зиёди вожаҳо бо имлои забонҳои куҳан ё миёнаи эронӣ забт шудаанд, ки онҳо дар осори дигари ин давра ва асрҳои минбаъда ба назар намерасанд: **мазғ** (эр.б. mazga), **фурӯх** (>фурӯғ), **дек** (эр.б. daika), **бучишк** (эр. м. winjišk): ... шамшери Абдураҳмон бар сари Алӣ, разийа-л-Лоҳу анху, омад ва ба устухони сар бигзашт ва ба **мазғи** сар бирасид. Ва он ҷо мазгите буд аз санг ва он ҷо намоз кард ва он ҷо нони **дек** пухтанд...

Баъзе калимаҳо мувофиқи талаффузи яке аз забонҳои миёнаи шимолӣ-ғарбии эронӣ, мисли портӣ ба кор рафтаанд. Чунончи, дар асар калимаи **хурӯс** дар чанд ҷой ба гунаи **хурӯх** забт гардидааст: Дар осмони чаҳорум мурғеро дидам сапедтар аз ҷо бар мисоли хурӯхе... Чибрил, алайҳи-с-салом, гуфт: «Ин **хурӯхе** сапед аст...» **Чумла хурӯхони** замин овози ӯ бишнавад.

Тавре ки маълум аст, s-и эронии қадим дар забонҳои шимолӣ-ғарбии эронӣ ба h, вале дар шоҳаи чанубӣ-ғарбӣ ба s мегузарад: mas-meh, kas-keh, winas-winah xros-xroh-.

Дар «Тарҷумаи «Тафсири Табарӣ» фақат дар як маврид шакли **хурӯс** истифода шудааст.

Дар ҳамон рӯзгори куҳан дар байни бархе аз муаллифони осори хаттӣ пиндоре ҳукмфармо буд, ки гӯё забони тоҷикӣ дар нахустасрҳои миёна ва даврони баъдӣ танҳо забони ривояти тарона ва қиссаву афсона будааст, вале фарзандони фарзонаи тоҷик, ки ҳисси баланди худшиносӣ доштанд, ин гуна пиндорро ботил шуморида, дар исботи он дар заминаи маводи забони модарии хеш силсилаи калони истилоҳе ба вучуд оварданд, ки он аз тавонманди ин забон дар баёни андешаҳои илмӣ дарак меод.

Абӯрайҳони Берунӣ дар осори худ «ат-Тафҳим» ва «Китоб-ус-сайдана» бо ёрии пасвандҳои алоҳидаи калимасоз истилоҳоте, арзизгар, устурлобгар, лавҳгар, макргар, тадбиргар, тарина, ростина, боркада, сохт; муаллифи номаълуми «Худуду-л-олам» аносири луғавии боргоҳ (бандар), гузаргоҳ (гулӯгоҳ), обгир (кӯл), мурдоб (халиҷ), рӯдина, рӯдкадаро эҷод намуд, муаллифи «Шуморнома» ва «ат-Тафҳим» ба ҷои истилоҳҳои риёзии *ҷамъ*, *тарҳ*, *зарб*, *тақсим* истилоҳоти тоҷикии аз феъл сохташудаи *афзудан* (ҷамъ), *костан* (тарҳ), *задан* (зарб), *бахшидан* (тақсим)-ро ба кор бурдаанд (10, 100, 161).

Ҳеч ҷои шубҳа нест, ки иддае аз чунин истилоҳу муштақот маҳсули андешаи ҳуди муаллифони осори тазаккурёфта маҳсуб мешавад.

Соҳиби «ал-Абния ан-ҳақоик-ул -адвия» дар заминаи баъзе қолабҳои истилоҳ-созӣ (мисли исм+асоси замони ҳозираи феъл) дастаи калони истилоҳро эҷод намуда, ба ин восита сермаҳсулии чунин қолабҳоро дар забони ниёғони хеш собит сохтаанд.

Албатта, кулли муаллифони осори илмии аҳди Сомониён дар қорбурду эҷоди истилоҳу муштақот муносибати ягона надоштанд, яъне агар иддае аз эшон, мисли «Шуморнома» истилоҳоти арабиро танҳо ба воситаи калимаҳои тоҷикӣ шарҳ дода, дар андешаи бунёд истилоҳоти илмии форсӣ набошанд, пас соҳибони осори дигар баробари ба таври дақиқ шарҳдиҳии истилоҳоти арабӣ бо вожаҳои тоҷикӣ боз ҳамчанди порсӣ-тоҷикии онҳоро гузошта, ҳатто гоҳе дар ифодаи мафҳуми баъзе илмҳо, мисли риёзӣ аз истилоҳи форсӣ истифода мекунад. Чунин ҳам мешуд, ки баъзе аҳли

илми он рӯзгор, амсоли Абӯрайҳони Берунӣ бархе аз истилоҳоти риёзии суштбунёди арабии он рӯзгорро мазаммат мекарданд ва бемаънӣ мешумориданд (10, 163, 171).

Худшиносии ниёғони мо дар даврони салтанати Сомониён ба дараҷае буд, ки онҳо андешаҳои илмӣ хешро ҳатто дар қолаби назм ифода мекарданд. Далели боризи чунин иддао асаре мавсум ба «Донишнома» аст, ки ба илми тиб бахшида шуда, аз тарафи Ҳаким Майсарӣ таълиф гардидааст. Худи муаллифи асар дар як маврид авло будани баёни андешаояшро ба забони дарӣ таъкид мекунад:

*Бигӯям тозӣ, арна порсӣ нағз
Зи ҳар дар ман бигӯям мояву мағз.
Ва пас гуфтам: «Замини мост Эрон,
Ки беш аз мардумонаш порсидон.
В-агар тозӣ қунам, неқӯ набошад,
Ки ҳар касро аз ӯ нерӯ набошад.
Дарӣ гӯям-и, то ҳар кас бидонад
Ва ҳар кас бар забонаш барбиронад.
Кунун тири хирадмандаш бихонад,
Ҳама роҳи пизишкӣ з-ӯ бидонад.» (7, 5)*

Лозим ба тазаққур аст, ки дар «Донишнома» хонанда дар радифи истилоҳоти бегонаи ба забони ниёгон роҳёфта инчунин дастаи калони донишвожаҳое мавриди истифода қарор гирифтаанд, ки решаи сирф эронӣ дошта, бархе аз онҳо то имрӯз дар забони тоҷикӣ ва шеваю лаҳҷаҳои он дар гардиш қарор доранд.

Ба ин тариқ, муаллифони осори хаттӣ замони Сомониён ҳамвора кӯшиш бар он доштанд, ки забони модарияшон аз осеби даврон бегазанд монад, ба буни дарахти азамати забони порсии дарӣ газанде нарасад, он ба боди фаромӯшӣ наравад, он рӯз ба рӯз иқтидори нав ба нав пайдо намояд. Махз чунин иқдоми дурандешонаи ҳамин фарзандони фарзонаи миллат буд, ки забони тоҷикӣ дар даврони баъдии вучуди худ на танҳо рушди бештару тавсеа пайдо кард, балки яке аз забонҳои тавонои ҷаҳон дар инкишофи таркиби луғавӣ гурӯҳи калони забонҳои дунё мусоидат намуд. Ин аст, ки он на фақат дар худшиносии тоҷикон, балки дар худшиносони эшон нақша бориз гузошт.

Пайнавишт:

1. Абдуллоев С. Амрони Сомонӣ. –М.: Шӯъбаи ҷаҳоруми наириёти ҳарбӣ, 1999. – 460с.
2. Баҳор, М. Тарҷумаи «Таърихи Табарӣ»// Ёдномаи Табарӣ. Техрон. 1369. – С. 531-545.
3. Баҳор, М. Сабкиносии ё таърихи татаввури насри форсӣ. Ҷилдҳои аввал ва дувум. Ҷони дувум. Техрон: Интишороти Заввор, 1386 –Ҷ.1 -394 с., Ҷ.2. – 436 с.
4. Берунӣ, Абӯрайҳон. Китоб-ут-тафҳим ли авоил синоат-ут-танҷим. Бо таҷдиди назар ва таълиқоту муқаддимаи тозаи Ҷалолиддини Ҳумой. Техрон, 1362 (ба ҳуруфи арабӣ).- 740 с.
5. Деҳхудо, А. Лугатнома. –Техрон, 1337. – Ҷ.1: С.1-С. 1532; Ҷ.5: С. 6171- С. 7722.
6. Карими Кишоварз. Ҳазор соли насри порсӣ. Ҷилди 1. – Техрон: Созмони китобҳои чайбӣ, 1345.- 314 с.
7. Майсарӣ, Ҳаким. Донишнома. Таҳия ва баргардон ба алифбои кириллӣ Юсуфов А. Техрон, 1366.- 130 с.
8. Муҳаққиқ, Маҳдӣ. Тарҷумаи «Тафсири Табарӣ» //Ёдномаи Табарӣ. Техрон. 1369. – С. 735-753.
9. Наршаҳӣ, Абӯбақр. Таърихи Бухоро. –Душанбе: Пайванд, 2012.

10. Султон, М.Х. Ташақкул ва тақомули истилоҳоти илмии форсӣ-тоҷикӣ. – Душанбе: Дониш, 2008.
11. Тарҷумаи «Тафсири Табарӣ». Таҳия, тавзеҳот ва таълиқоти Н.Ю. Салимов ва дигарон. Ҷилдҳои 1 ва 2. – Хучанд: Нури маърифат, 2007.- Ҷ.1. -884 с.; Ҷ.2. -783 с.
12. Ҳокимӣ, Исмоил. Баррасии адабии «Тарҷумаи «Тафсири Табарӣ»// Ёдномаи Табарӣ. Техрон. 1369. – С.631-643.
13. Ҳудуд-ул-олам. Таҳиякунандаи матн ва муаллифи пешгуфтор Абдуҷамол Ҳасанов. – Душанбе: Бухоро, 2014. - 587с.
14. Ҷувайнӣ, А. Тарҷумаи «Тафсири Табарӣ» ва таъсири он дар ҳифзу густариши забони форсӣ// Ёдномаи Табарӣ. Техрон. 1369. – С.601-608.

Reference Literature:

1. Abdulloyev S. Samanidian Emirs. – M.: The fourth section of the publishing-house of military literature. 1999. – 460 pp.
2. Bahor M. Translation of “The History of Tabari”// Dedicated to the Memory of Tabari. – Tehran, 1369hijra. – pp. 531 – 545.
3. Bahor M. Stylistic Studies or the History of Persian Prose Evolution. V.V. 1 – 2. The 2-nd edition. – Tehran: Zavvor publishing-house, 1386hijra. V.1 -394 pp; V.2 -436 pp.
4. Beruni, Aburayhon. The Book of Instructions in the Elements of the Art of Astrology. New recension, commentaries, glossary and introduction by Djaloliddin Humoi. – Tehran, 1362hijra (in Arabic script)
5. Dehkhudo A. Dictionary. – V.1. – Tehran, 1337hijra, - V.5 (ibidem)
6. Karimi Kishovarz. Thousand Years of Persian Prose. V.1. – Tehran, 1345hijra.
7. Maysari Hakim. Donish-Name. Preparation and transposition from Cyrillic by A.Yusufov. – Tehran, 1366hijra.- 740 pp.
8. Muhakkik Mahdi. The Translation of “The History of Tabari”. Dedicated to the Memory of Tabari. – Tehran, 1369hijra. – pp. 735 – 753.
9. Narshakhi, Abubakr. The History of Bukhara. – Dushanbe: Alliance, 2012.
10. Sul-ton M.Kh. Formation and Perfection of Persian-Tajik Scientific Terminology. – Dushanbe: Knowledge, 2008.
11. The Translation “Tabari`s Commentaries”. Preparation, commentaries and glossary by N.Yu. Salimov et alia. V.V. 1- 2. – Khujand: Light of Enlightenment, 2007. V.1 -884pp\$ V.2 - 783 pp.
12. Hakimi, Ismoil. Literary Exploration of the Translation “Tabari`s Commentaries”. Dedicated to the Memory of Tabari. – Tehran, 1369hijra. – pp. 631 – 643.
13. Hudud-ul-Olam. Preparation of the text and introduction by Abdujamol Hasanov. – Dushanbe: Bukhara, 2014. – 587 pp.
14. Djuvaini A. The Translation “Tabari`s Commentaries” and its Sway over Defense and Diffusion of Persian Language. Dedicated to the Memory of Tabari. – Tehran, 1369hijra. – pp. 601 – 608.